

slednjih dveh letih, to je 1858 in 1859, je bil obrat le delno zaposlen.²³ Za leta 1860—1862²⁴ in 1863—1865²⁵ se sicer še omenja, vendar nimajo Poročila niti vesti o proizvodnji niti podatkov o strojih in delavcih. Poročilo za leto 1866 obrata že ne navaja več.²⁶ — Potemtakem je verjetno, da je pričel obrat spričo drugih strojnih papirnic pešati nekako z letom 1860 in dokončno ugasnil v Medičevem lastništvu nekje v letu 1865.

Namesto te papirnice se pojavi leta 1869 in 1870 izdelovalnica lepenke Boštjana Schmida v Studencih pri Mariboru.²⁷ Uporabljal je naslednje stroje: 1 vodno kolo, 1 holandec, 1 stiskalnico, 1 lepenčni stroj. Le-ta mu je proizvajal v letih 1871—1874 le 11,2 tone lepenke.²⁸

Končno naj dodam še nekaj vodnih znakov iz let 1838, 1839 in 1840. Trije pripadajo radeški manufakturi papirja, eden je goričanski (str. 269 sl.).

NOCH EINMAL ÜBER DIE PAPIERMÜHLEN IN SLOWENIEN

Zusammenfassung

D. Verf. berichtet und vervollständigt seine Ausführungen über die Papiermühlen im Zgodovinski časopis VIII, 1954, und nimmt Stellung zu den kritischen Bemerkungen Slokar's im Zgodovinski časopis X-XI, 1956-1957; neu sind besonders die Angaben über die Papiermühle in Lobnica. Der Mitteilung sind acht neue Papierwasserzeichen aus dem 19. Jahrhundert angeschlossen.

STOLICA ZA SLOVENSKI JEZIK NA LJUBLJANSKEM LICEJU IN SLOMSKOVI TEČAJI V CELOVŠKEM SEMENIŠČU

(Začasno poročilo — predavanje na SAZU v Ljubljani dne 23. oktobra 1958)

Ivan Grafenauer

Obče znano je, da je *Anton Martin Slomšek*, lavantinski škof, kot bogoslovec v letih 1821 do 1825 in kot spiritual v letih 1829 do 1838 v celovškem duhovniškem semenišču ali alumnatu učil bogoslovce slovenskega jezika. Ni pa vsakomur znano, kako je do tega učenja prišlo in kakšnega pomena je bilo za razvoj slovenskega šolstva in slovenske prosvete.

Pred dobrimi 200 leti se je začela za osnovno šolo zavzemati avstrijska državna oblast — o teh začetkih je napisal celovški učiteljski profesor *Josip Apih* po arhivskih virih obširno in temeljito razpravo »Ustanovitev narodne šole na Slovenskem« (Letopis Slovenske Matice za leto 1894 in za leto 1895). Dne 28. septembra 1770 je nato cesarica *Marija Terezija* razglasila načelo: »Šola jè in ostane državna reč!« Tedaj je bila osnovna šola na Slovenskem

²³ Bericht... in den Jahren 1857, 1858 und 1859, neben einer statist. Darstellung für die Jahre 1858 und 1859. Graz 1860. Str. 211.

²⁴ Bericht... für die Jahre 1860, 1861 und 1862. Graz 1865. Str. 269.

²⁵ Bericht... für die Jahre 1863, 1864 und 1865. Graz 1866. Str. 228.

²⁶ Bericht... in den Jahren 1866, 1867 und 1868. Graz 1870. Str. 315—323.

²⁷ Statistischer Bericht... für die Jahre 1869 und 1870. Graz 1872. Str. 241.

²⁸ Statistischer Bericht... für die Jahre 1871 bis 1874. Graz 1877. Str. 327.

taka, da se ni samo imenovala »nemška šola« — v nasprotju z »latinskimi šolami«, kakor so tedaj imenovali gimnazijo, ampak da je nemška šola zares tudi bila. O tej šoli je povedal pokojni *France Kidrič* v uvodu k razpravi »Ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani« (Ljubljanski Zvon LIV, 1934, str. 208 in 209) na kratko tole:

»Upoštevanje v šoli, ki ga je postal deležen slovenski jezik v dobi 40 let, odkar so v Avstriji proglasili osnovno šolo za državno reč, a tudi srednjo šolo vzeli jezuitom, je bilo silno skromno, vendar je predstavljalo spricho preteklosti novo pridobitev, ki je imela v okviru momentov za pospeševanje preporodnega gibanja važen položaj. Le na Kranjskem in Primorskem so bile v osnovnih šolah na kmetih oficielno uvedene nemško-slovenske knjige, medtem ko so na Koroškem in Štajerskem imeli edino veljavo samo nemški učbeniki. Tudi na Kranjskem je bilo torej odvisno le od dobre volje posameznih učiteljev in nadzornikov, ako je zaslužila osnovna šola na kmetih namesto oficielnega imena »nemške šole« tudi ime: slovenska šola. Izmed mestnih osnovnih šol so se ozirale na slovenščino samo kranjske glavne šole in ljubljanska normalka, a menda le v prvem razredu.« Pripomniti bi bilo tu, da se je rabila slovenščina v teh »nemških šolah«, kolikor so jo sploh upoštevali, predvsem kot pomagalo za učenje nemščine.

Dalje pravi *France Kidrič* (str. 209): »V področju strokovnega šolstva je upošteval slovenščino samo pouk babic v Ljubljani, kjer so obstajali poleg nemških tudi slovenski babiški kurzi. Za šestrazredno gimnazijo slovenščine kakor da ni bilo. Na licejih je imela slovenščina nekoliko opore v bogoslovni fakulteti v Ljubljani, kjer je profesor pastoralnega bogoslovja predaval slovenski, in sicer menda na osnovi samolastne prilagoditve določil, ki jih je dal *Jožef II.* glede nemških predavanj tega predmeta v generalnih semeniščih.« K temu je pripomniti, da so bila generalna semenišča državni učni zavodi za bogoslovje, ki jih je ustanovil *Jožef II.* z dvornim dekretom z dne 30. marca 1783 na Dunaju, v Pragi, Olomucu, Požunu (Bratislavi), Pešti, Lvovu, Innsbrucku in v Gradcu — vse samostanske in škofijske bogoslovne šole pa so bile s tem odpravljene. Graško generalno semenišče je bilo ustanovljeno za vse dežele Notranje Avstrije z Gorico in Trstom vred. Zaradi sporov med škofi in vodstvom generalnega semenišča pa so graško generalno semenišče tri mesece po smrti *Jožefa II.* (20. februarja 1790), t. j. dne 20. maja 1790, razpustili in tako je že sedem let po razpustitvi spet oživelo ljubljansko duhovniško semenišče, bogoslovno učilišče pa so vključili v ljubljanski licej. Ni pa ugotovljeno, da bi bili tedaj samolastno zamenili *Jožefovo* nemščino v pastoralni teologiji s slovenščino. Spomenica ljubljanskih študijskih ravnateljstev za ustanovitev stolice slovenskega jezika na ljubljanskem liceju z dne 10. septembra 1815 pravi namreč v začetku utemeljitve tole: Nach den bestehenden allerhöchsten Vorschriften — torej po cesarski naredbi — wird die Pastoraltheologie überall in der Landessprache, und hiemit in Krain in der slowenischen Sprache vorge-tragen. Stolica se je ustanovila in cesarske oblasti te trditve niso zavrnile. — Res pa je, da so v bogoslovnem učilišču dvojezičnih škofij — krške in lavantinske — v Celovcu pastoralko predavali latinski. Enako po ustnem sporočilu akademika prof. dr. *Fr. Zvittra* tudi v centralnem bogoslovnem učilišču v Gorici za primorske škofije s tremi »deželnimi jeziki«, slovenskim, hrvaškim in italijanskim, h kateremu so šteli tudi furlanščino; odpor zoper generalno semenišče v Gradcu je imelo tu v Gorici poleg drugih vzrokov tudi tega, da je bilo samo nemško.

V nadaljnjem poroču *France Kidrič* o usodi slovenščine v višjih šolah. Za Čehe je vlada ustanovljala po vojaških učiliščih in visokih šolah v Pragi in na Dunaju ter na liceju v Bratislavi stolice za češki jezik; na Slovenskem tega

niso storili, odkar je graška univerza ponujeno ji ustanovitev stolice za slovenski jezik 1780 odbila. Zasebnih pobud pa je bilo več. Po posredovanju mariborskega župnika in gimnazijskega ravnatelja *Andreja Kaučiča* je dobivalo od 1794 do 1805 po dvajset mariborskih gimnazijcev štipendije iz verskega sklada za izpričano marljivo učenje slovenskega jezika. Na ljubljanski bogoslovnici je *Janez Debevec* od 1795 do 1797 zasebno predaval o slovenski slovnici. *Kopitarjeva* ponudba iz leta 1808, da bi učil na ljubljanskem liceju slovenščino, in njegova zahteva v slovnici (1809) po slovenski stolici na ljubljanskem liceju pa sta zadeli ob gluha ušesa.

Doba *Napoleonove Ilirije* je prinesla odločilen napredek. V sami francoski Iliriji je francoska uprava pokazala tudi nasproti Slovincem pravilno pojmovanje nalog, ki jih ima osnovna šola, prinesla je možnost poslovenjenja štiri-razredne tedanje gimnazije, prinesla tudi prve samoslovenske učne knjige za osnovno šolo in za gimnazijo francoskega sloga. Slovincem v Avstriji pa je francoska Ilirija naklonila nadomestitev samonemških učnih knjig z nemško-slovenskimi za osnovno šolo ter stolico za slovenski jezik na filozofski fakulteti graškega vseučilišča, kjer je predaval tri semestre, od leta 1812 do 1813, *Janez Nepom. Primic*. Jeseni 1813, ko je Avstrija spet zasedla ilirske province, pa je s Primčevo neozdravljivo umobolnostjo slovenska stolica na graški univerzi osirotela za celih deset let. Šele leta 1825 jo je spet zasedel *Koloman Kvas*, ki pa nalogi ni bil prav kos.

Ko je Avstrija spet zasedla Ilirske province, je Ilirska gubernija s sedežem v Ljubljani začasno obsegala Kranjsko in Primorsko (Goriško, Trst in Istro) — Koroška je spadala tedaj pod Notranjeavstrijsko gubernijo v Gradcu; pozneje, ko so za Primorsko ustanovili posebno gubernijo s sedežem v Trstu, pa je Ilirska gubernija v Ljubljani obsegala Kranjsko in Koroško. V Ilirski guberniji je avstrijska državna oblast takoj spet upostavila staro jezikovno prakso edinozveličavne nemščine, kajpada tudi v šolah. To pa je spodbudilo narodno prebujene kroge, da so se odločno potegnili za samoslovenske šolske knjige na osnovnih šolah na kmetih ter za ustanovitev stolice za slovenski jezik na ljubljanskem liceju. Ta je bil samostojna filozofska fakulteta z dvema letnikoma (štirimi semestri), tako tudi v drugih krajih, kjer ni bilo univerze. Na univerzah pa je imela filozofska fakulteta tri letnike (šest semestrov); za študij pravoslovja je bilo treba zato absolventom ljubljanskega liceja poslušati na univerzi najprej še eno leto predavanja na filozofski fakulteti, da so se mogli vpisati na juridično fakulteto — tako n. pr. tudi France Prešeren. Za bogoslovni študij je zadostoval za pripravo sam licej. Ljubljanskemu liceju je bilo priključeno tudi bogoslovno učilišče s štirimi letniki ter medicinsko-kirurgična šola.

O ustanovitvi slovenske stolice na ljubljanskem liceju in o njeni nadaljnji usodi je *France Kidrič* nadrobno razpravljal v zgoraj omenjenem spisu (LZ LIV, 1934, št. 4-5, str. 210—215, št. 6-7, 300—307, št. 8-9, 374—382), in sicer na osnovi prepisov na Dunaju ohranjenih uradnih listin, ki so jih oskrbeli *dr. Ivan Prijatelj*, *dr. Fran Vidic* in *dr. Milko Kos*; po uporabi pa jih je *France Kidrič* izročil Državni knjižnici v Ljubljani, današnji Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) — Ms. 574. Gl. LZ 1934, 208.

Ta stolica, ki so bila njena predavanja in vaje obvezne za bogoslovce drugega letnika v Ljubljani, če se jih niso že prej kot filozofi iz proste volje uspešno udeleževali, je dala tudi *Slomšku* pobudo za njegove slovenske tečaje v celovski bogoslovnici. Za oboje so se našli po zadnji vojni novi listinski viri; v Mariboru jih je izsledil v škofijskem arhivu lavantinski škofijski arhivar *Franc Hrastelj*, v Ljubljani pa so postali dostopni v ljubljanskem Državnem arhivu Slovenije (DAS). Ti doslej neopaženi dokumenti dodajajo Kidričevi

podobi še to in ono nadrobno potezo, Slomškove tečaje v Celovcu pa kažejo v čisto novi osvetljavi.

Poglavitna opora prošnji za ustanovitev stolice za slovenski jezik na ljubljanskem liceju je bila pastoralna teologija, ki so jo v četrtem letniku bogoslovnega učilišča predavali v slovenskem jeziku. Za uspešno udeležbo pri teh predavanjih in vajah je bilo treba bogoslovce usposobiti s primernim poukom slovenskega jezika. Odločiti pa je moral o tej stolici sam cesar Franc.

V vlogi združenih študijskih ravnateljstev ljubljanskih — licejskega rektorata, bogoslovnega, medicinsko-kirurgičnega, gimnazijskega in normalnošolskega, t. j. učiteljskega ravnateljstva z dne 10. septembra 1815, št. 239, lj. gub. št. 9975 — sestavlja jo je tedanji licejski rektor in začasni ravnatelj bogoslovnih in filozofskih študijev *Matevž Rauniker* (Raunicher) — je prav ta razlog prva izmed dvanajstih točk utemeljitve in se glasi (v slovenskem prevodu):¹

1. Po obstoječih Najvišjih predpisih se predava pastoralna teologija povsod v deželnem jeziku, zato na Kranjskem v slovenščini. Da bi pa mogla znanstvena obravnava tako važnega učnega predmeta v deželnem jeziku zares uspevati, se zdi neobhodno potrebno, da se deželni jezik znanstveno obdelja. Že od nekdaj so ravno v četrtem letniku bogoslovja profesor in učenci hudo pogrešali stolico slovenskega jezika; in zares je hudo žalostno, da bogoslovec na koncu svojih študijev sploh v deželnem jeziku, ki naj bi bil odslej njegov uradni jezik, pisati ne zna, kaj šele pravilno pravopisno pisati.

Predlog sam pa pravi v sklepnih dveh točkah (v slovenskem prevodu):²

d) Predavanja (t. j. o slovenskem jeziku, tedensko tri ure) naj bi smel obiskovati vsakdo, za bogoslovce pa in za tiste vse, ki so dolžni poslušati predavanja o poljedelstvu, naj bi bil ta študij obvezen učni predmet.

e) Ker bogoslovni učenci vseh drugih letnikov že prisostvujejo raznim predavanjem zakonite štiri ure na dan, bi se ta dolžnost najprimerneje naložila bogoslovcem drugega letnika, ki poslušajo dnevno po eno uro cerkveno pravo, po dve uri razlago sv. pisma nove zaveze, sicer pa le še dve tedenski uri vzgojeslovje in jim preostajajo še tri tedenske ure; slovenski jezikovni pouk pa ima tako ko tako isti namen kakor vzgojeslovje.

¹ Vloga str. 1—2: 1tes Nach den bestehenden allerhöchsten Vorschriften wird die Pastoraltheologie überall in der Landessprache, und hiemit in Krain in der slovenischen Sprache vorgetragen. Damit aber die wissenschaftliche Behandlung eines so wichtigen Lehrgegenstandes in der Landessprache gedeihen könne, dazu scheint eine wissenschaftliche Bearbeitung der Landessprache eine unumgängliche Bedingung zu seyn. Von jeher fühlten Professor und Schüler gerade im 4ten Jahre der Theologie den Abgang einer slovenischen Lehrkanzel, und es ist wirklich sehr traurig, daß der Theolog am Ende seiner Studien in seiner Landessprache, die doch von nun an seine Amtssprache werden soll, nicht einmal schreiben, viel weniger orthographisch schreiben kann.

² Vloga str. 7—8 (v točki b predlaga vloga, naj se slovenščina predava »wenigstens dreymal in der Woche«):

d) Die Vorlesungen sollen von Jedermann besucht werden dürfen, aber für Theologen, und für alle jene, welche die Landwirtschaft zu Hören verpflichtet sind, soll dieses Studium ein Zwangstudium werden.

e) Da die theologischen Schüler in allen Jahrgängen den verschiedenen Vorlesungen schon gesetzlich täglich 4 Stunden beywohnen, so könnten die Theologen des 2ten Jahrganges am füglichsten dazu verhalten werden, weil sie das Kirchenrecht täglich nur eine Stunde, das Bibelstudium des N. Bundes täglich zwey Stunden und die Erziehungskunde wöchentlich nur zwey Stunden hören, und diesen Schülern daher wöchentlich drey Stunden frey bleiben, und weil das slovenische Sprachstudium mit der Erziehungskunde ohnehin einen gleichen Zweck hätte.

Ljubljanski ordinariat (generalni vikar *Jurij Gollmayr*) je dne 24. septembra 1815, št. 993, lj. gub. št. 10451, prošnjo toplo priporočil v dobrohotno podporo na najvišjem mestu, kamor je prošnja 3. oktobra 1815, št. 10451, odšla in po Osrednji organizacijski dvorni pisarni prišla cesarju v roke. Spotoma pa je dobro pripravljena jed v dvorni pisarni močno stidnila (se ohladila — po ziljsko): cesar je sicer z odločbo dne 18. decembra 1815 ustanovitev stolice za slovenski jezik dovolil in ne le s tremi, ampak s štirimi predavanji na teden, dostopnimi vsakomur, glede obveznosti pa je odločil, naj velja le za bogoslovce in še to le, če se zdi to pristojnim ordinariatom potrebno; ni pa ovire, da bi priporočili udeležbo vsem, ki se mislijo posvetiti poljedelstvu ali se pripraviti za nastavitvev v politični ali sodniški stroki, glede teh še s pripomnjo, da bodo imeli prednost pri nastavitvi tisti, ki znajo deželni jezik; to naj bi veljalo tudi za bogoslovce, če bi študij slovenščine zanje ne bil obvezen.

Konceptnemu uradniku Osrednje organizacijske dvorne komisije pa se je v razpisu na gubernij z dne 26. decembra 1815, št. 20411 (lj. gub. 6. januarja 1816, št. 228), pripetilo, da je v uvodnem stavku pač navedel datum in številko gubernijskega poročila z dne 29. septembra 1815, št. 10451, izpustil pa datum cesarske odločbe. To je sicer dopolnil odlok iste dvorne komisije z dne 7. maja 1816, št. 22330, ki odreja razpis konkurza in konkurznega izpita na dan 1. avgusta 1816 in s tem končno rešuje gubernijsko poročilo z dne 29. septembra 1815. Kljub temu pa vsi ljubljanski spisi, ki se nanašajo na to cesarsko odločbo — razen rešitve tega zadnjega razpisa z dne 21. maja 1816, št. 5089 — navajajo datum in številko razpisa Osrednje organizacijske dvorne komisije, eden celo gubernijskega poročila.

Na sporočilo ljubljanskega gubernija o tej cesarski naredbi pristojnim ordinariatom z dne 12. januarja 1816, št. 228, je prvi odgovoril tržaški generalni vikar *D'Argento* z izjavo (30. januarja 1816; prejel lj. gub. 1. februarja, št. 1239), da je redno učenje slovenskega jezika potrebno samo za tiste, ki jezika še ne znajo, za druge pa za spopolnitev le priporočljivo; redki bogoslovci njegove škofije govore ta jezik, kakor je v deželi v navadi, za dušno pastirstvo da je to dovolj; zato je zoper obveznost.

Drugi se je oglasil goriški ordinarij *Filip*, ki je bil za obveznost, vendar s pripomnjo, da je treba bogoslovce o potrebi te obveznosti prepričati (5. februarja 1816; prejel lj. gub. 9. februarja, št. 1505).

Poslednji je odgovoril ljubljanski konzistorij (*Jurij Golmayr*, gener. vikar), 8. februarja 1816 (prejel lj. gub. 11. februarja, št. 1569), pa z brezpogojno izjavo za obveznost.

Gubernij, ki se je doslej v zadregi zaletaval sem in tja, se je zdaj obrnil za strokovno mnenje na licejski rektorat (17. februarja 1816, št. 1569), in rektor *Mateož Ravnikar* je dogovorno in s sopodpisom združenih ljubljanskih študijskih ravnateljstev izjavo tržaškega generalnega vikarja ironično zavrnil, češ po njegovem bi bilo učenje svojega jezika pri vseh še živčih narodih sveta nepotrebna reč (9. marca 1816; pr. lj. gub. 10. marca, št. 2624).

Vse te izjave je ljubljanski gubernij 15. marca 1816, št. 2624, predložil tržaškemu ordinariatu in ta se je zdaj vdal ter se 13. aprila 1816 (pr. lj. gub. dne 17. aprila, št. 4072) pridružil izjavi goriškega ordinariata.

Zdaj je Osrednja organizacijska dvorna komisija 7. maja 1816, št. 22399 (pr. ljub. gub. 15. maja, št. 5089), odredila, naj se razpiše konkurz in konkurzni izpit za podelitev stolice slovenskega jezika, ki naj bi bil 1. avgusta 1816 na Dunaju, v Ljubljani, v Gradcu in Celovcu.

K izpitu se v Gradcu in v Celovcu nihče ni priglasil; na Dunaju je prišel k izpitu 26-letni duhovnik iz Gorice *Mihael Jllinzig* (Jelenčič), v Ljubljani pa so se zglasili trije kandidati, absolvirani bogoslovec *Šimen Prigel*, 27-letni stol-

niški katehet *Franc Metelko* in upokojeni gimnazijski profesor in pesnik *Valentin Vodnik*. Izmed vseh kandidatov je dotlej pokazal svojo sposobnost za razpisano mesto samo Vodnik, in to z učiteljskim in s pisateljskim delom, tudi v znanstvenem pogledu pomembnim, saj je bil *Vodnik* v svoji slovnici (Pismenost ali Gramatika za Perve Šole, 1811, str. 4—5) odkril v slovenščini — in s tem tudi prvi v kakem slovanskem jeziku — muzikalni poudarek (ga popade za vrät [t. j. vrät] ino nese do vrät) in tudi obdelava glagola v *Kopitarjevi slovnici* (*Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*, 1808[—1809]) je v velikem delu Vodnikovo delo. Še réktor *Matevž Rannikar*, ki je imel pri oceni prvo besedo, si ni upal v predlogu na gubernij postaviti svojega miljenca *Metelka*, ki se je zanj na vso moč potegoval, pred Vodnika, pa si je pomagal tako, da je na »prvo mesto« postavil oba, *Vodnika* in *Metelka*, na drugo mesto *Prigla*, na tretje *Jllinziga*. Gubernijski svet je 4. oktobra 1816 na predlog študijskega poročevalca *Jožefa Wallanda* (*Balanta*) predlagal Osrednji organizacijski dvorni komisiji na prvem mestu *Valentina Vodnika*, na drugem *Franca Metelka*; o *Priglu* pa je sodil, da še sam potrebuje učitelja, *Jllinzig* pa da ne zasluži nikakega ozira.

Na Dunaju pa je *Jernej Kopitar* vse to prevrnil: postavil je (pred 30. oktobrom 1816) v svoji oceni in svojem predlogu na prvo mesto *Metelka*, na drugo mesto ničiča *Prigla* in za njim na tretje mesto *Valentina Vodnika*. Njegovemu predlogu se je pridružila tudi študijska dvorna komisija (ministrstvo za uk in bogočastje) in za njo Osrednja organizacijska dvorna komisija na seji dne 13. januarja 1817 ter v poročilu 26. januarja 1817. In cesar je 14. februarja 1817 kajpada imenoval *Franca Metelka*. Dne 16. aprila 1817 je ta začel na ljubljanskem liceju predavati o slovenskem jeziku po štiri ure na teden, v ponedeljek, sredo, petek in soboto od 5 do 6 popoldne.

Ta odločitev bi bila kmalu postala usodna za obstoj stolice za slovenski jezik. *Metelko* se je sicer v pičlem desetletju usposobil za odličnega slovenskega šlovničarja — njegova učna knjiga »*Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowsky*« (Ljubljana 1825) je po mnenju učenega Poljaka francoškega rodu *Baudouina de Courtenaya* sploh najboljša izmed vseh starejših slovanskih slovníc — kot učitelj začetnik pa je *Metelko* učence bolj odbijal kot privabljal. In komaj je minilo pol leta njegovega poučevanja, že se je pojavil očitien upor zoper obveznost njegovih predavanj za bogoslovce drugega letnika. Ti so namreč s skupno vlogo na Ilirski gubernij v Ljubljani prosili, naj jih te obveznosti reši, češ da škoduje njihovemu zdravju in jih ovira v študiju glavnih predmetov in pri občnem izobraževanju, ker jim jemlje preveč časa.

Plaz je sprožil pravzaprav en sam bogoslovec drugoletnik, stanujoč ne v semenišču, ampak v mestu (Gradišču), namreč *Martin Krivic* s Tolminskega, ki je 13. novembra 1817 prosil gubernij, naj bi ga oprostil obveznega pouka slovenščine, ki mu jemlje preveč časa, ker je njegovo domače narečje tam z italijanske meje kranjskemu govoru čisto nepodobno, razen tega pa še pouka grščine, ki se je na gimnaziji v Kiseku na Ogrskem niso učili — in ravnatelj bogoslovnih študijev *A. Clementini*, ki je prošnjo oddal 16. novembra 1817 brez nasveta glede rešitve, je na gubernijski poziv z dne 19. novembra, št. 12895, v strokovnem mnenju z dne 25. novembra 1817 prošnjo glede grščine celo priporočil — glede slovenščine pa je vendar nasvetoval zavrnitev. Že tri dni poprej (22. novembra 1817) pa je moral odpraviti na gubernij še skupno prošnjo vseh bogoslovcev drugega letnika — oddal jo je pa spet brez svojega strokovnega mnenja. Gubernij pa se zdaj glede tega ni več obrnil na *Clementinija*, ampak

na *Matevža Ravnikarja*, ravnatelja filozofskih študijev (29. novembra 1817, št. 13282).

Krivčevo prošnjo je gubernij že na seji 2. decembra 1817 — v nasprotju s Clementinijevim predlogom — v vsem obsegu zavrnil — poročevalec se je pač osebno prepričal, da se je Martin Krivic že učil grščine, če ne na ogrski gimnaziji, pa na ljubljanskem liceju v študijskih letih 1815/16 in 1816/17. Na gubernijski seji dne 30. decembra 1817, št. 14379, pa je bila na vrsti skupna prošnja bogoslovcev drugoletnikov. Na osnovi izčrpnega Ravnikarjevega poročila z dne 22. decembra 1817 je poročevalec Balant ugotovil, da tudi podatki v tej prošnji niso vseskozi resnični, in gubernij je prošnjo takisto ostro zavrnil s pripomnjo, da lahkomiselnost prošnikov zasluži prej kazen kot pa ugoditev.

Za to ljubljansko burko pa je prišla resna sklepna igra s Študijsko dvorno komisijo na Dunaju. Ta dvorna komisija, tedanje ministrstvo za uk in bogočastje, ki je pred kratkim prevzela od razpuščene Osrednje organizacijske dvorne komisije vse posle na ozemlju kraljevine Ilirije, je k poročevalskim polam o seji 30. decembra 1817, ki jih je gubernij poslal na Dunaj v pregled, zahtevala dodatno posebno poročilo, kako je postala slovenščina obvezen predmet za drugi letnik ljubljanskega bogoslovja na liceju. In bilo je treba obširnega, natančno dokumentiranega poročila ravnateljstev bogoslovnih in filozofskih študijev, ki ga je sestavil kajpada Matevž Ravnikar, podpisal pa tudi Clementini, z dne 8. aprila 1818, in prav tako natančnega poročila z gubernijske seje z dne 14. aprila 1818, št. 4237, da je Študijska dvorna komisija dne 2. maja 1818, št. 83 (gub. 2. junija 1818, št. 5965) ponovila staro odločbo, »da ni pomisleka zoper obveznost slovenskega pouka za bogoslovce drugega letnika, dokler se bodo predavanja o pastoralni teologiji na liceju v Ljubljani vršila v istem jeziku« (… unterliegt es keinem Anstand, die slovenische Sprache den Theologen des zweyten Jahrganges als Zwangstudium in so lange zu belassen, als die Vorlesungen über die Pastoral Theologie in derselben Sprache am Lyceum zu Laibach gehalten werden).

V ves ta razvoj, v ta boj za veljavo slovenskega jezika in slovenskega pouka v višjih šolah, posebno na bogoslovju, se skladno uvršča tudi *Slomškovo* delo za slovenski jezik v duhovniškem semenišču (alumnatu) v Celovcu. Razloček je le ta, da se slovenščina tu ni učila na bogoslovnem učilišču, ampak v vzgojevališču, alumnatu.

Ko je prišel *Anton Slomšek* v jeseni 1819 na ljubljanski licej — ostal je tam samo en semester, ker je mislil, da bo mogel v drugem semestru v Senju dovršiti ves filozofski študij — je bilo v Ljubljani vse to še v živem spominu: tako težave s tržaškim generalnim vikarjem kakor z ljubljanskimi bogoslovci drugega letnika. Ker učna oblast senjskega drugega semestra ni priznala, še manj hrvaški enoletni študij filozofije, je moral Slomšek sicer že kot celovski bogoslovni alumnus v študijskem letu 1820/21 vendar še dovršiti vse tri manjkajoče mu avstrijske filozofske semestre. In vendar je še leta 1821 živel v njem spomin na Ljubljano: Prvi ugovor zoper učenje slovenščine, ki ga Slomšek pobija v svojem »Napeljavnem govoru k Slovenskemu zboru leta 1821« (*Fr. Kovačič, A. M. Slomšek I*, 1934, str. 36), češ »ker ga otroci tako znajo že od doma«, je kar dobesedno prvotna izjava tržaškega generalnega vikarja *D'Argenta*.

Pobudo za učenje slovenščine v celovškem semenišču je torej dobil Slomšek od ljubljanskega *zglada*.

Razumljivo je, da pouk bogoslovca za tovariše bogoslovce, ki ga je oskrboval *Anton Slomšek* vsa svoja bogoslovna leta (1821—1825), ni mogel biti obvezen. In vendar se je v letu 1824/25 — poslednjem Slomškovem bogoslovnem letu — priglasilo za njegov slovenski učni tečaj 48 udeležencev (*Fr. Kovačič, n. d.*, 37). In to leto je Slomšek uporabljal pri pouku — po Metelkovi postrež-

ljivosti — že izvesne pole Metelkove učne knjige (Lehrgebäude) slovenskega jezika, dotiskane nekaj dni po 21. maju 1825.

Vprašanje obveznosti se je pojavilo šele, ko se je vrnil Slomšek leta 1829 kot spiritual v celovško bogoslovnico in začel spet poučevati krške in lavantinske bogoslovce tega alumnata teoretično in praktično slovenski jezik. O tem učenju pa smo bili doslej napačno poučeni. *Fr. Kovačič* pravi glede tega v že omenjeni knjigi (I, str. 74), da je Slomšek »po dvakrat na teden, v nedeljo in četrtek, zbral krog sebe *prostovoljne učence*, ki so se z veliko vnemo oprijeli učenja slovenskega jezika«; na str. 76 pa pravi isti avtor: »Za lavantinske bogoslovce so bile slovenske ure obvezne, za krške prostovoljne.«

Že pred Kovačičem je govoril o tem *France Kidrič* v biografiji krškega škofa Jurija Mayra (SBL II, 76) takole: »Slomškovih slovenskih kurzov v celovškem semenišču (sc. škof Jurij) ni oviral, a glede bogoslovcev iz krške škofije, ki so študirali na ljubljanskem liceju (sc. bogoslovje), je krški ordinarijat (t. j. škof Jurij) 1832 izjavil, naj bo obiskovanje Metelkovih kurzov za Nemce prosto, za Slovence obligatno« (navedek »*Rožič*, 125« pomeni: iz razprave *dr. Jos. Mala* »Iz zgodovine koroškega slovenskega šolstva« v knjigi *dr. Val. Rožiča* »Boj za Koroško«, Lj. 1925). Ustrezni odstavek *dr. Jos. Mala* v tej razpravi se glasi: »Ko se je na ljubljanskem liceju ustanovila stolica slovenskega jezika, se je *via facti* ukoreninil običaj, da so vsi bogoslovci obiskovali ta predavanja. L. 1832 se je to vprašanje za izvenkranjske normiralo tako, da sta se krški in lavantinski ordinarijat izjavila, naj bo študij slovenskega jezika pri čisto nemških teologih obeh škofij prost, za ostale pa obligaten. Tudi ordinariata v Trstu in Gorici sta prosila, naj bo za njune bogoslovce študij slovenščine obvezen.«

Kaj je v teh izvajanjih prava resnica, smo zvedeli šele iz uradnih spisov, ki jih je v času po zadnji vojni v mariborskem škofijskem arhivu odkril lavantinski škofijski arhivar in stolni kanonik *Franc Hrastelj* in z njimi v zvezi iz ustreznih listin Državnega arhiva Slovenije v Ljubljani.

Ko je prišel *Anton Slomšek* jeseni 1829 v Celovec kot spiritual in pričel spet slovenske učne tečaje, je bilo njegovo razmerje do udeležencev slovenskega pouka kajpada drugačno kakor poprej — prejšnje razmerje tovariša do tovarišev se je umaknilo hočeš-nočeš razmerju predstojnika do gojencev. To razmerje pa se je moralo šele sčasoma dokončno uravnati. Nedvomno so skušnje prvega spiritualskega leta Slomška nagnile, da je dne 4. oktobra 1830 naslovil na lavantinski in krški ordinarijat vlogo (lav. ord. sprejem 5. oktobra 1830, št. 1267; v krškem škof. arhivu v Celovcu se spis ni ohranil), v kateri sporoča, da je pripravljen gojencem semenišča kakor prejšnje leto predavati o slovenskem jeziku, pa oba ordinariata prosi, naj bi vsak svoje škofijske gojence zavezal k marljivemu obiskovanju potrebnih teoretičnih razlag ter k udeležbi pri praktičnih vajah in da bi jim blagovolila naročiti, naj se kar najbolj mogoče izobrazijo v tako potrebnem ljudskem jeziku, da bodo mogli kdaj kot učitelji ljudstva toliko laže delovati in s toliko večjim uspehom.

Krški škof *Jurij Mayr*, nemški Korošec iz Trebinje (Treffen) pri Beljaku, ki se je bil kot gubernijski svetnik v Ljubljani seznanil s Slovenci in s slovenskimi razmerami, je bil trdno uverjen o koristnosti slovenskega jezikovnega pouka za bogoslovce in je naročil svojim slovenskim bogoslovcem krške škofije, naj se Slomškovih tečajev redno in brez zamud udeležujejo. Odlok sam se nam sicer ni ohranil — v krškem škofijskem arhivu so vse spise glede tega Slomškovega delovanja neznano kdaj izločili in pač uničili — vendar pa ga omenja škof Jurij sam v pismu lavantinskemu škofu *Ignaciju Zimmermannu* z dne 21. januarja 1833 (lav. ord. sprejem 28. januarja, št. 124), v katerem mu priporoča predlog celovškega bogoslovnega študijskega direktorata, da bi se izrekla

Antonu Slomšku za njegovo poučevanje slovenskega jezika primerna pohvala (o tem pismu bomo čuli še kaj več). Lavantinski škof *Zimmermann*, rojak iz Slovenske Bistrice, pa je isto Slomškovo vlogo, ki jo je lavantinski ordinariat prejel 5. oktobra 1830, z odlokom z dne 13. oktobra 1830, št. 1267, zavrnil, češ da bo za priznano dobro stvar in za Slomškov položaj koristnejše, če gojence sam privabi k obiskovanju nameravanih predavanj in brez slehernega sledu siljenja. — Resnica je potemtakem prav nasprotna temu, kar je dejal *Fr. Kovačič* v svóji knjigi na strani 76.

Pri *Slomšku* je res tudi tako šlo, saj je bil boljši učitelj od *Metelka*, čeprav ga glede jezikoslovne izobrazbe ni dosegal — pač pa mu je bil več ko kos glede poznavanja slovenskih narečij in njih ljudske govorce. In lavantinski gojenci kajpada niso hoteli zaostajati za krškimi, ko so vsaj tisti iz celjskega okraja že od doma znali narečje, ki je bilo knjižnemu jeziku dosti bližje od koroških govorov v obsegu krške škofije. In še eno je značilno: ko je krški škof *Jurij* pisal 21. januarja 1833 lavantinskemu škofu *Ignaciju Zimmermannu* zgoraj omenjeno pismo, niti slutil ni, da lavantinski škof glede slovenščine ni bil prav istega mnenja kakor on sam. Pismo je vredno, da ga od konca do kraja preberemo. Glasi se takole:

Note

Es hat das hierortige theologische Studiendirektorat unterm 15. d. M. den Antrag gestellt, dem Spiritual des hierorts vereinigten Priesterhauses Herrn Anton Slomschek für den von ihm alljährlich ertheilten Unterricht in der slowenischen Sprache eine ämtliche Anerkennung seines rühmlichen und erfolgreichen Strebens zu theil werden zu lassen, und dahin zu wirken, daß die Ertheilung dieses Sprachunterrichtes jedem künftigen Spirituale zur Pflicht gemacht werden solle.

Da man nun hierorts mit dem Antrage der theologischen Studiendirektion einverstanden ist, und von der Ersprießlichkeit des fraglichen Sprachunterrichtes überzeugt, schon vor dem die slovenischen Theologen dieser Diözese angewiesen hat, demselben ununterbrochen beyzuwohnen, so wird man bereit seyn, zu Gunsten des gestellten Antrages die erforderlichen Schritte zu machen. wünscht jedoch vorerst die Wohlmeinung Eines Hochwürdigsten F. B. Ordinariates über den vorliegenden Gegenstand, und die Art dieser Anerkennung zu überkommen, zu welchem Ende man auch das Einschreiten der Direktion gegen gefälligen Rückbug beizuschließen sich die Ehre gibt.

Fürstbisthum Gurk Ordinariat zu Klagenfurt am 21. Jäner (!) 833.

Georg m. p.

Mikavno je, da se je problem obveznosti pouka slovenščine za bogoslovce prav v tem času ponovno pojavil tudi v Ljubljani. Sprožila sta ga z nasprotne strani skoraj istočasno ravnatelj bogoslovnih študijev *Andrej Albrecht*, kanonik in stolni župnik v Ljubljani ter nasprotnik metelčice, in deželnoknežji izpitni komisar *Luka Burger*, stolni prošt v Ljubljani ter pomemben pisatelj metelčičar. *Andrej Albrecht* na eni strani je predlagal v letnem poročilu bogoslovnega učilišča z dne 20. novembra 1829, ki ga je gubernij 2. januarja 1830, št. 26652, poslal študijski dvorni komisiji, naj bi se obvezni pouk slovenščine prenesel, da se razbremeni drugi letnik, ali nazaj na filozofski študij ali naprej v četrti letnik bogoslovja. *Luka Burger* na drugi plati pa je v izpitnem poročilu za leto 1830 z dne 11. septembra 1830 (gub. 16. septembra 1830, št. 21828) opozoril gubernij na to, da se frančiškanski kleriki, ki dovrše zdaj drugi letnik bogoslovja v samostanskem učilišču kostanjeviškega samostana pri Gorici in pridejo

šele tretje leto na ljubljansko bogoslovno učilišče, s tem ognejo pouku slovenščine, kar se jim tudi pozna; naj bi to nadomestili v četrtem letniku.

Študijska dvorna komisija je guberniju 17. februarja 1830, št. 852 (lj. gub. sprejem 5. marca, št. 5171), potrdila sprejem Albrechtovega poročila s pripombo, da se ji pomáknitev slovenskega pouka v četrti letnik ne zdi priporočljiva, ker morajo bogoslovci zaradi pastoralne teologije slovenski že poprej dobro znati; ker pa »*ji ni znano, kako je postala slovenščina za bogoslovce drugega letnika obvezen predmet; zahteva posebnega poročila in strokovnega mnenja, preden kaj ukrenes*«. Gubernij je 20. marca to nalogo preložil na bogoslovni študijski direktorat. Ta pa se zanj ni zmenil — *A. Albrecht* se je tedaj potegoval za prostijo v Novem mestu in jo tudi dobil. Medtem je gubernij 16. septembra 1830 prejel Burgerjev predlog glede pouka slovenščine za frančiškanske klerike, pa je bil v ne majhni zadregi, ko je dobil 15. oktobra 1830 še od Študijske dvorne komisije odlok z dne 25. septembra 1830, št. 4974 (lj. gub. 5. oktobra, št. 23284), z rešitvijo letnega poročila bogoslovnega učilišča, pa tudi s ponovno zahtevo po posebnem poročilu in predlogu glede obvezne slovenščine za bogoslovce drugega letnika pa po vrhu še »nos« z opozorilom, da se po odloku Študijske dvorne komisije z dne 31. januarja 1824, št. 925, v letno poročilo ne smejo vnašati tuje zadeve. Naročilo in »nos« je gubernij oddal 13. novembra 1830, št. 23264, novemu ravnatelju bogoslovnega študija *Juriju Zupanu*. Ta je nalogi ustregel 10. decembra 1830 z izčrpnim in temeljitim poročilom, ki razen vseh važnejših odlokov in naredb od leta 1815 do 1818 omenja tudi že uspehe slovenskega pouka za bogoslovce, ki se kažejo v literaturi in v povečani kulturi jezika (*poročilo zasluži, da bi se vse priobčilo*). Gubernij je to poročilo z velikim zadoščenjem z indorsatom z dne 5. februarja 1831, št. 29434, poslal Študijski dvorni komisiji s pripombo, da z njim popolnoma soglaša. Dvorni komisiji pa se je to nekoliko pokadilo pod nos in je zahtevala 20. marca 1831, št. 1064 (gub. št. 7792), naj poročilo potrdijo še ljubljanski, goriški in tržaški škof ter obe ljubljanski študijski direkciji, filozofska in bogoslovna. Ljubljanski gubernij pa se je zadovoljil s potrdilom ljubljanskega škofa, češ da sta tržaški in goriški delež Notranjskega priklopljena zdaj ljubljanski škofiji, povrh pa je postregel Študijski dvorni komisiji še s prepisom starega poročila obeh študijskih ravnateljstev ljubljanskih z dne 8. aprila 1818, št. 32, ki ga je pozabljiva Študijska dvorna komisija že sama imela v arhivu. Zdaj pa se je ta slavna Dvorna komisija skrila za široki hrbet Njega veličanstva in je 14. oktobra 1831, št. 5080, sporočila, da naj se po Najvišji odločbi z dne 12. oktobra 1831 puste kot dolžnostni študij namenjena predavanja o slovenskem jeziku kakor doslej v drugem bogoslovnem letniku ljubljanskega liceja.

Zdaj šele si je ljubljanski gubernij upal lotiti se obveznosti slovenskega pouka tudi za frančiškanske klerike ter poslal 26. novembra 1831, št. 15587, Burgerjevo poročilo in predlog bogoslovnemu študijskemu direktorju v izjavo. Tudi ta izjava *Jurija Zupana* z dne 16. januarja 1832 bi zaslužila, da se vsa priobči. Frančiškanskim klerikom, pravi, ki po letu 1823, odkar dovršujejo drugi letnik bogoslovnega študija na Kostanjevici, zelo primanjkuje znanje slovenskega jezika, ki ga kot bodoči dušni pastirji, kateheti ter ljudskošolski in gimnazijski učitelji nujno potrebujejo; naj to dopolnijo v četrtem letniku — bolje tedaj ko pa nikoli. *Jurij Zupan* pa opozarja tudi na to, da so z leti (*»via facti«*) bogoslovci drugega letnika iz drugih škofij kar prenehali udeleževati se Metelkovega tečaja za slovenščino (torej ravno nasprotno od tega, kar stoji v Rožičevi brošuri, str. 125). Naj se obveznost tudi zanje spet uveljavi. Predlogu je glede frančiškanskih klerikov svoje škofije pritrtil tudi ljubljanski škof *Anton Alojzij Wolf* (10. marca 1832, št. 211; lj. gub. št. 5666). Glede frančiškanskih klerikov in bogoslovcev svojih škofij sta se izrekla na poziv *krški škof*

Jurij (12. aprila 1832, št. 467, lj. gub. št. 8479) in lavantinski škof *Ignacij* (dne 11. aprila 1832, št. 493, lj. gub. št. 8758) enako kakor *glede obveznosti Slomškovega slovenskega pouka*. Po naročilu Študijske dvorne komisije z dne 28. aprila 1832, št. 1547 (lj. gub. št. 10627) je ljubljanski gubernij uredil obojno zadevo s posredovanjem primorskega gubernija v Trstu tudi z goriškim in tržaškim ordinariatom v smislu dokončnih izjav iz leta 1816 (primorski gub. 21. septembra 1832, št. 18807; ljublj. gub. 25. septembra 1832, št. 21893).

V Celovcu je kmalu nato škof *Jurij Mayr* načel še vprašanje, kaj bi bilo ukreniti, da bi postali tečaji za učenje slovenščine v celovškem semenišču, ki je bilo dotlej samo sad zasebne prizadevnosti Slomškove, stalna ustanova obeh škofij, ki celovski alumnat vzdržujeta. V nam že znanem pismu z dne 21. januarja 1833, št. 173, je predlagal, naj bi nalogo prevzel vsak naslednji spiritual celovškega semenišča (kajpada za neko nagrado). Lavantinski škof *Ignacij Zimmermann* je s sporočilom z dne 30. januarja 1833, št. 124, soglašal s krškim škofom glede Slomškove pohvale — krški škof jo je izrekel Slomšku v imenu obeh (krški ord. 8. februarja 1833, št. 265; lav. ord. sprejem 15. februarja, št. 200); njegov predlog glede spirituala, ki naj bi bil hkrati tudi učitelj slovenščine, pa je zavrnil. Ne glede na to, da bi bilo težko vselej dobiti za to delo pripravnega spirituala, tako pravi, je proti predlogu, ker bi bilo treba dobiti za tako povečanje spiritualskih dolžnosti pristanek višjih oblasti, ker bi bilo treba tudi bogoslovcem naložiti dolžnost udeleževati se teh predavanj, ker bi bilo treba potem še izpitov iz tega predmeta, kar bi motilo pravilno razmerje med spiritualom in alumnatskimi gojenci, in ker bi vse to verjetno škodovalo celo samemu pouku, ki bi brez siljenja pač bolje uspeval.

Leto dni pozneje je celovško bogoslovno študijsko ravnateljstvo predlagalo Slomšku pohvalo tudi pri guberniju: Za njegovo požrtovovalno učenje slovenskega jezika v duhovniškem semenišču v Celovcu naj bi mu izrekla priznanje tudi državna oblast, gubernij ali celo Najvišje mesto. Krški škof *Jurij* se je glede tega obrnil za podporo tudi na lavantinskega škofa (12. novembra 1834, št. 1762; lav. ord. sprejem 14. novembra 1834, št. 1545). *Zimmermann* (19. novembra 1834) je s tem soglašal. Zadeva pa se je končala v ljubljanski gubernijski registraturi, kjer so ustrezne spise vložili v fasc. 56/115 iz leta 1834 in jih pozneje izločili. Gubernijski delovni protokol pa pravi: Akt zap. št. 22893 z dne 19. X. 1834. ref. Stelz. Detto 22.43. Anzeige über den von Herrn *Slomschek* Anton Spiritual im dortigen Priesterhaus vorgetragenen slowenischen Sprachunterricht nebst Bitte um eine a. h. Anerkennung seiner diesfälligen Verdienstlichkeit.

Slomškovo učenje slovenskega jezika v celovškem semenišču se je začelo ob sodelovanju lavantinskega konzistorija že leta 1835 razvijati v smer ustanavljanja zasebne založbe za izdajanje slovenskih mladinskih knjig — Slomškovo pobudo je podprla okrožnica lavantinskega škofijskega šolskega nadzornika *Sigismunda Juvančiča* 10. junija 1835. S tem se je začelo novo poglavje, o katerem je napisal *Janko Moder* lepo knjigo »Iz zdravih korenin močno drevo« (Celje 1952—1953), delo namreč za ustanovitev javnopravne družbe za izdajanje dobrih slovenskih knjig:

Društva in Družbe svetega Mohorja v Celovcu.

Leto 1848, ki je pokrenilo, da se je uvedel slovenski jezik kot učni predmet v srednje šole in na učiteljske, je zaključilo poglavje o slovenskem jezikovnem pouku v bogoslovnih učiliščih in semeniščih ter licejih, zato pa se je na visokih šolah začela uvajati nova slavistična in slovenistična veda; v združevanju bogoslovcev in srednješolcev in v njihovih pisanih listih pa so se začele gojiti vaje v književnem delu.

Zusammenfassung

DER LEHRSTUHL DER SLOWENISCHEN SPRACHE AM LYZEUM IN LJUBLJANA UND SLOMŠEKS SLOWENISCHE LEHRKURSE IM KLAGENFURTER PRIESTERSEMINAR

(Vorläufiger Bericht, vorgetragen an der Slowenischen Akademie
der Wissenschaften und Künste in Ljubljana am 23. Oktober 1958)

Der Literaturhistoriker *Fr. Kidrič* († 1950) hat in einer wertvollen Abhandlung die Gründung der slowenischen Lehrkanzel am Lyzeum in Ljubljana behandelt (*Ustanovitev slovenske stolice v Ljubljani, Ljubljanski Zvon* LIV, Nr. 4—9, Apr.—Sept. 1934). Bis dahin unbekannte amtliche Stücke aus Wiener Archiven waren ihm zu diesem Zwecke in Abschriften von *Dr. Ivan Prijatelj*, *Dr. Franz Vidic* und *Dr. Milko Kos* zugänglich gemacht worden — sie befinden sich nun in der National- und Universitätsbibliothek (NUK) in Ljubljana (Ms. 574).

Die Vorlesungen und Übungen dieses Lehrstuhls, viermal wöchentlich, waren allgemein zugänglich, Pflichtfach waren sie für die Theologen des II. Jahrganges, falls sie diesen Lehrkurs nicht schon als Hörer eines der philosophischen Jahrgänge am Lyzeum erfolgreich absolviert hatten.

Die Bedeutung dieser Lehrkanzel erhellt aus der unsinnigen Vernachlässigung der slowenischen Volkssprache im josephinischen Zeitalter sowohl an den Deutschschulen (wie die Volksschulen genannt wurden) und den Lateinschulen (Gymnasien); sie kommt im einleitenden Abschnitt der Abhandlung zur Sprache. Die Lehrkanzel sollte es ermöglichen, daß die Alumnus des nach Josephs II. Tode wiederhergestellten Priesterseminars in Ljubljana noch in letzter Stunde instand gesetzt werden sollten, den Vorträgen über Pastoraltheologie im IV. Jahrgang, die slowenisch gehalten wurden, zu folgen, und demnach, in anständiger, verständlicher Sprache ihrer Aufgabe als Lehrer und Erzieher des Volkes und der Jugend gerecht zu werden. Dieser Nutzen sollte übrigens auch jenen Studierenden zugute kommen, die in ihrem künftigen Beruf mit dem Volk zu tun hätten; dies wurde aber von der Wiener Zentralstelle verteilt, indem sie für diese den Slowenischunterricht als Pflichtstudium ablehnte.

Die ersten Versuche des Slowenischunterrichts an höheren Schulen waren bald nach Joseph II. Tod erfolgt, wohl nach Muster tschechischer Sprachkurse an militärischen Akademien und höheren Schulen im Norden der Monarchie, und zwar ganz privat im Priesterseminar in Ljubljana und am Gymnasium zu Maribor. Anregungen zur Gründung von Lehrkanzeln an der philosophischen Fakultät in Graz (1780) und am Lyzeum zu Ljubljana aber führten zu nichts.

Die bessere Pflege der slowenischen Sprache, namentlich durch den Dichter, Grammatiker und Lexikographen *Valentin Vodnik*, in den an Napoleon abgetretenen »Illyrischen Provinzen« hatte aber die Gründung einer slowenischen Lehrkanzel an der philosophischen Fakultät der Grazer Universität zur Folge (1811), die aber schon 1812 durch unheilbare Erkrankung des ersten Dozenten *Janez Nep. Primic* für ein Jahrzehnt verwaiste.

Nach Rückerstattung der Illyrischen Provinzen (jetzt Königreich Illyrien) fügte sich die österreichische Bürokratie wenigstens einigermaßen den neuen Verhältnissen. Die Wiener Dokumente ermöglichten es *Fr. Kidrič*, in eingehender Weise die Begründung des Lehrstuhls für slowenische Sprache am Lyzeum Ljubljana (Kap. I, S. 210-15), seine Besetzung mit *Fr. Ser. Metelko* (Kap. II, 300-7) und dessen Erfolge, bzw. Mißerfolge darzustellen (Kap. III, S. 374—381), worauf im Nachwort mit einigen Worten auch Slomšeks slowenische Lehrkurse am Priesterseminar in Klagenfurt erwähnt werden (S. 381-2).

Dabei kommen allerdings die Angelegenheiten so zur Sprache, wie sie sich an den Wiener Zentralstellen abwickelten, wobei allerhand anziehende Einzelheiten zutage treten, wie das Intrigenspiel Kopitars und der Seinen gegen den verdienstvollen alten *Valentin Vodnik*, seinen eigenen Mitarbeiter an seiner »Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark« (1808/9),

dem gegenüber er die Ernennung des jungen, unerfahrenen Domkaplans *Fr. Metelko* durchsetze. In der Folge hat sich dieser zwar zu einem vorzüglichen Kenner der slowenischen Sprache herangebildet — *Baudouin de Courtenaye* hat sein »Lehrgebäude der Slowenischen Sprache« (1825) die beste aller älteren slawischen Grammatiken genannt — aber *Metelko* hatte bei weitem nicht die Lehrerfahrung des alten *Vodnik* und noch weniger dessen Anziehungskraft.

Diese Tatsache kommt im III. Kapitel der Kidričschen Abhandlung, vor allem auf Grund der lyzealen Archivalien, klar zutage. Willkommene bessere Einsicht in alles Geschehen sowohl bei der Gründung der Lehrkanzel, als auch bei späteren Krisen bieten Dokumente aus dem Archiv des Illyrischen Guberniums in Ljubljana, die vorher in Kellerräumen aufgestapelt, erst nach dem Krieg im Staatsarchiv Sloveniens zugänglich geworden sind. Zusätzlich kommen dazu noch Archivalien, die slowenischen Sprachkurse *Slomšeks* betreffend, die nach dem Krieg vom bischöfl. Archivar *F. Hrastelj* im Diözesanarchiv des Lavanter Bistums in Maribor aufgestöbert worden sind.

Da steht zuerst die Enttäuschung, dass *Kaiser Franz* in der Gründungsurkunde des Lehrstuhls vom 18. Dezember 1815 die Vorlesungen im Gegensatz zum Antrag als Pflichtstudium nur auf die Theologen des II. Jahrganges beschränkte und auch das nur, wenn die zuständigen Ordinariate sich damit eiverstanden erklärten. Und als erster äußerte sich der Triester Generalvikar *D'Argento*, für seine wenigen slowenischen Theologen genüge es, wenn sie den lokalen Dialekt beherrschten. Und es ist anziehend zu sehen, wie das Illyrische Gubernium sich aus der Verlegenheit zog, indem es dem überklugen Triester Monsignore die übrigen diözesanen Wohlmeinungen mit der Replik des Rektors der philosophischen und theologischen Studien in Ljubljana, des späteren Triester Bischofs *Matth. Ravnikar*, vorlegte, daß auf diese Weise jeder Unterricht in einer lebenden Sprache unnötig wäre. Der Triester Generalvikar gab dann kleinlaut nach.

Kaum aber hatte *Metelko*, dem am 13. Jan. 1817 der Lehrstuhl verliehen worden war, im Sommersemester 1817 seine ersten Vorträge gehalten, als im Herbst zuerst ein einzelner Theologe des II. Jahrganges, ein gewisser *Krivic* aus dem Tolminischen, wegen »Überlastung« beim Gubernium um Befreiung vom Pflichtstudium des Slowenischen ansuchte, dann aber der ganze Jahrgang. Beide Ansuchen wurden streng zurückgewiesen (am 2. u. 30. Dez. 1817); aber es folgte darauf ein Nachspiel mit Wien. Als die Studien-Hofkommission aus dem Jahresbericht von der Angelegenheit erfuhr, wußte sie von der ganzen Angelegenheit des slowenischen Pflichtstudiums nichts und mußte erst durch Vorlage aller Berichte, höchster und hoher Entscheidungen belehrt werden, um was es sich handle, worauf sie mit einem neuen Dekret den alten Stand erneuerte (2. Mai 1818).

In seinem ersten philosophischen Semester (1819/20), das er am Lyzeum zu Ljubljana absolvierte, wurde auch *Anton Slomšek*, der spätere Lavanter Bischof, mit dem *Metelkoschen* Sprachkurse bekannt und hat als Theologe 1821—25 an dem für die Gurker und Lavanter Diözese gemeinsamen Priesterseminar in Klagenfurt für seine Mitstudierenden slowenische Sprachkurse gehalten, die allgemeine Zustimmung fanden. Als Spiritual in diesem Priesterhaus (1829—38) erneuerte er diese Sprachkurse, die der Gurker Bischof *Georg Mayr* im Oktober 1830 für die Gurker slowenischen Alumnien als Pflichtstudium erklärte, während sie der Lavanter Bischof *Ign. Zimmermann* (13. Okt. 1830) nur als Freigegegenstand zuließ. Bischof *Georg* zeichnete *Slomšek* dieser seiner Mühewaltung wegen mit mehrfachen Ehrungen aus; sein Antrag einer Ehrung durch den Kaiser selbst, den auch *Zimmermann* unterstützte, blieb aber in der Registratur des Illyrischen Guberniums hängen (Okt. 1834), wo er später skartiert wurde.

Betreffs des *Metelkoschen* slowenischen Pflichtfaches für die Theologen des II. Jahrganges wiederholte sich das Possenspiel von 1818 schon nach 12 Jahren noch einmal. Als es galt, einige Mißstände zu beseitigen — Theologen anderer Diözesen hatten sich dem slowenischen Pflichtstudium entzogen, franziskanische Kleriker waren seiner nicht teilhaft geworden — und entsprechende Anträge nach Wien gelangten, da wußte die hohe Studien-Hofkommission wieder

nichts von einem slowenischen Pflichtstudium und mußte mit allen den alten Entschlüssen und Erlassen nochmals bekannt gemacht werden und ein neuer Haufen von Papier mußte beschrieben werden, darunter sogar ein neuer kaiserlicher Beschluß vom 12. Oktober 1831 und neuerliche bischöfliche Wohlmeinungen, darunter auch eine vom Gurker Bischof *Georg* (12. Apr. 1832), der für seine slowenischen Diözesantheologen die Metelkoschen Kurse als Pflichtfach erklärte, für die deutschen als Freigegegenstand, und eine vom Lavanter Bischof *Ignaz* (11. Apr. 1832), der sie für alle seine Theologen, Slowenen und Deutsche, als Freigegegenstand bezeichnete.

Mit der Schulreform vom Jahr 1848/49, als die slowenische Sprache als Pflichtgegenstand für slowenische Schüler an Gymnasien eingeführt wurde, war die Geschichte der slowenischen Lehrkanzel am Lyzeum und als Pflichtgegenstand für die Theologen zu Ende. Dafür aber kamen freie Vereinigungen zur Pflege von Literatur und Wissenschaft an den theologischen Lehranstalten und auch sonst auf.

OSMORICA ROBOTTIJEVIH TALCEV

v luči Kozakove »Lesene žlice« in italijanskih aktov

France Škerl

Fašistični oblastniki so med okupacijo naše zemlje poznali več vrst interniranja slovenskih ljudi v Italiji. Vrste so razlikovali po cilju, ki so ga hoteli pri tem doseči. Največ ljudi so zaprli in odpeljali zaradi zatiranja osvobodilnega gibanja (scopo repressivo). V mnogih primerih, zlasti ko o krivdi prizadetih niti sami niso bili popolnoma prepričani, so hoteli odhod v partizane vnaprej preprečiti, tako da so jih iz preventivnih razlogov raje sami prej zaprli in internirali (scopo preventivo ali scopo precauzionale). Mnoge, zelo številne, pa so hoteli zaščititi pred maščevanjem partizanske roke, ker so izdajali rodne brate, pa so jih zato tudi odpeljali v Italijo, toda namenili so jim boljše življenje, čeprav so jih spravili v nekaka taborišča. Pri njih je namreč v prvi vrsti šlo za zavarovanje njihovega življenja (scopo protettivo). Končno moramo omeniti še eno vrsto odvajanj slovenskih ljudi v Italijo, to je bila policijska konfinacija (il confino di polizia), ki je sicer tudi poznala več variant. Pri nas je zadela najmanjše število ljudi.

Poleg različnih namenov pri interniranju so fašistični okupatorji v tem smislu razlikovali tudi taborišča, tako da so določena taborišča bila namenjena ljudem, ki so jih internirali »a scopo protettivo«. Toda te delitve Italijani niso striktno izvajali. Nered v njihovi upravi je zakrivil, da so ljudi za internacijo deloma usmerjali v nepravna taborišča in jih tako med seboj vse pomešali. Le tako se je moglo zgoditi, da so n. pr. »stražarji« prišli v Gonars, ki je bil sicer določen za ljudi »a scopo repressivo«, v Trevisu pa so zopet bili ljudje, ki bi tudi morali priti drugam.

Pomembna značilnost je bilo tudi dejstvo, da so taborišča in vrste internirancev v njih spadale pod kompetenco vojske, čeprav je šlo za tako imenovane civilne internirance, medtem ko je policijska konfinacija bila zadeva kvesture oziroma notranjega ministrstva. Toda napačno bi bilo misliti, da med obema kompetencama ni bilo prehodnih kanalov, po katerih bi vpliv prve ne segal v drugo in obratno.

Na tem mestu želim posvetiti svojo pozornost skupini 8 Slovencev, ki so v različnih terminih leta 1942 bili poslani v policijsko konfinacijo, proti koncu leta pa postali objekt izrednega zanimanja vojaških oblasti XI. armadnega